

Müzik Hakkında Düşünceler

N. Bekir Peynirciođlu

Rüzgârın ağaçlarda çıkardığı sesi duyunca, bir derenin çırpıntılı akıntısının sesi kulağı-mıza gelince veya karlar erirken su birikintilerine damlayan suların sesinden etkilenince “ne güzel müzik!” diyebiliriz. Aslında bu sesler, bize keyif vermelerine rağmen müzik değildirler; bize müziği telkin edebilirler ama henüz müzik değildirler. Bu seslerin müzik olabilmesi için insana gereksinim vardır. Öyle bir insana ki, doğanın çeşitli seslerine duyarlı olmanın ötesinde, bu sesleri bir düzene koymak ihtiyacını duysun ve bunu yapmaya muktedir olsun. Müzik, “düzenlenmiş sesler” olarak tanımlanabilir. Kaynağı tabiat olan bu sesler, insan bilinciyle düzenlenerek evrene katılmıştır. Yaratıcılığın kökeninde, bir anlamda, dünyanın doğal ürünleri olmayan şeyleri tahayyül ederek bunlara karşı bir özlem, bir iştah yatar. İnsan sesinin müzik olarak kullanılmasının konuşma yetisinin gelişmesinden önce başladığı bu alandaki bazı uzmanlar tarafından iddia edilmektedir.

Şurası muhakkak ki, insan sesi çalgıdan eskiye uzanır. Müzik tarihi diğer sanat dallarının tarihi içinde en belirsiz olanıdır. Büyük ölçüde spekülasyona dayanır. Antik çağdaki resim ve heykellerde rastlanan müzik aletleri, durağan toplumlardaki “ilkel” müzikler ve nihayet bazı toplumlarda süregelen yerel ve halk müziklerindeki, değişmez niteliği olduğu var sayılan bazı öğeler, bu tür spekülasyonlardaki dayanak noktalarıdır. Müziği, belli yorumsal özgürlükler dışında doğru ve tek şekilde okumamızı sağlayan müzik yazıları (notalar), bugünkü şeklini aşağı yukarı 200 sene önce almıştır. Notalar daha eski zamanlarda da vardı. Ancak bunların anlamı icracı için tam ve kesin değildi. Elimizde ancak 200 yıllık kesin müzik kayıtları vardır.

Müzik literatürü ve dilimizde yayınlanan müzik tarihi ve “musikî tarihi” konulu eserler genellikle Avrupa müziği ile ilgilidir. Bu eserlerde Avrupa dışı musikîden çok az bahsedilir. Günümüzde dünyada Avrupa kökenli kültür ve Avrupa merkezli yayınlar hâkimdir ve “evrensel” olarak nitelendirilen müzik de, pek çok değer gibi, Avrupa kökenlidir.

Müzik türleri sanat müziği ve halk müziği olarak başlıca iki ayrı sınıfa ayrılabilir. Bir besteci (sesleri önceden tasarlayabilen kişi) tarafından bilinçli olarak yaratılan eserler sanat müziğidir. Bu tür müzik belli bir kültür evrimi içinde oluşturulur. Çoğu zaman kültür evriminin sonuçları olan estetik kurallarına riayet edilir. Beste şekilleri için, her ne kadar çağ ilerledikçe değiştirildiğini görsek de, bazı sınırlar ve kurallar oluşur. Bu sınırlar belli bir kültürün oluşturduğu sınırlardır. Genellikle bilgi ve uygarlık düzeyi değiştiğinde, sanatın “düzeyi” de değişir. Bazen bir sanat eserinin algılanması için özel bir eğitim

gerekir. Bu türden sanat eserleri, toplumun o çağdaki genel beğenisinin bir anlamda ilerisinde, yani bir sonraki çağın izlerini önceden sezip yansıtan bir mahiyette olabilir. Örneğin Beethoven'ın, özellikle son eserleri bu niteliği göstermiştir. Sanatçı, kendi alanında ve toplumsal yapıda harekete geçirici dinamikleri bulup ortaya çıkarır. Halk müziği ise çok eski temellere dayanan anonim bir müzik türüdür. Kapitalizm öncesi feodal, yarı feodal ve ilkel dönemlerden kalmıştır. Yereyseldir. Bestecilerin yereysel kökenine göre “sanat müziği” içerisinde halk müziği izlerine ve tarzlarına çeşitli derecelerde rastlanır.

Avrupa kökenli sanat müziğinin, günümüzde evrensel olarak adlandırılan bir mahiyet kazandığına yukarıda değinmiştik. Çağımızdaki evrensel müziğin mahiyetini, ana hatlarıyla, belki şu şekilde özetleyebiliriz: Evrensel müzik bugün bütün dünyada kabul gören tekniklerle icra edilir. Her ne kadar çıkış noktası, formları ve normları Avrupa kökenli ise de, bugün tüm dünyanın bulabildiği en üst düzeydeki anlatım tekniklerinin tümünü kullanabilir. Çok seslilik bu tür müziğin çok sık rastlanan bir karakteridir. Çeşitli ses dizilerinden yararlanılabilen eserlerin yaratılmasında, sürekli yeni formlar oluşturulabilir. Bu tür müzik, zaman zaman toplumsal sorun ve çelişmeleri yansıtır ve toplumun ilerlemesine katkıda bulunur.

Evrensel müzik, dünyadaki bütün toplumların belli bir düzeyde eğitim almış olan katmanlarına hitap eder. Belki günümüzde, toplumların çeşitli katmanları için çeşitli düzeyde “evrensel” sanat müziği türlerinden bahsedilebilir. Bunların önemli bir türü de, pop müziğidir. Büyük çapta ticarî bir amaçla bestelenen bu tür müzik parçalarının, toplumdaki çeşitli katmanlar ve sınıflar içinde çok hızlı yayılması, kolay beğenilmesi ve kitleleri eğlendirici, avutucu mahiyette olması hedeflenir. Yine bu amaçla, tamamen yereysel ve halk müziği tarzında pop müziği veya “piyasa müziği” besteleri de, yapılagelmektedir. Bu tür parçaların, hitap ettiği toplum içinde bile, etkin olma süreleri çoğu zaman sınırlıdır.

Müzik türleri arasındaki sınırların her zaman çok kesin olduğunu düşünmek doğru değildir. Bir eserin, yukarıda bahsedilen kategorilerden hangisine dahil edilebileceği sorusunun yanıtı kalabildiği durumlar sık sık ortaya çıkmaktadır.

Avrupa dışı eski uygarlıkların da, yüksek düzeyli sanat müzikleri vardır. Bu tür uygarlıkların öz teknolojilerinin ve kültürlerinin, günümüz dünyasında yeterli etkinlik gösteremediklerinden dolayı, sanat müzikleri de, ancak o uygarlığın yüksek kültürünü yansıtan çevre tarafından ve yine ancak dünyada o kültüre özellikle meraklı bir azınlık tarafından dinlenir ve “evrensel” olarak nitelendirilmez. Bu tür sanat müziği, evrensel müziğe göre, oldukça farklı bir geleneğin, amacın, gelişmenin ürünüdür ve son dört-beş yüzyıl içinde, yani Avrupa uygarlığının dünyaya hâkim olma sürecinde, köklü bir değişim göstermemiştir.

Müzikte ritim ve ses başlıca bileşenlerdir. Çeşitli yükseklik, yeğlilik ve tınılardaki sesler veya bunların eş zamanlı ve farklı zamanlı bileşimleri, muhtelif ritmik kalıplarla, sürekli olarak bir çözüme, bir rahatlamaya gitmeye çalışırlar. Müziğin ritmi içinde seslerin özellikleri kullanılarak sürekli olarak bir veya birkaç gerilim yaratılır ve çözümlenir. Dinleyici sürekli olarak rahatlatılır, tatmin edilir. Bunun olabilmesi, dinleyicinin kültür geçmişine ve düzeyine bağlıdır.

Müzik bir ifade aracıdır. Eğer siz, örneğin, bir Beethoven senfonisinin ne ifade ettiğinin kelimelerle anlatılmasını isterseniz bu mümkün olamaz. Bir sanat eseriyle anlatılmak istenen şey, ancak o sanat dalıyla anlatılabilir. Sözcükler çoğu zaman anlatılmak isteneni tariften âciz kalır. Müzikte de bu böyledir. Belki ancak yorumu apaçık olan çok sınırlı durumlarda, örneğin bazı programlı müzik parçalarında ve doğal olarak, sözlü vokal partileri olan müzik türlerinde ifade edilenler, kelimelerle ama yine de bir ölçüde yaklaşık olarak, tanımlanabilir.

Bir müzik parçasındaki düzenlenmiş sesler, eğer bu seslere alışmış bir kulağa hitap ediyorsa içrek bir anlamlılığı, tutarlılığı ve ahengi oluşturur. Meselâ Beethoven'ın *Missa Solemnis* ayınındeki *Benedictus* geçişindeki kutsama ve kutsanmışlık duygularının sözcüklerle anlatımı mümkün değildir. Burada bestecinin duyguları ancak müzikle, o müzik lisanını bilen dinleyiciye aktarılabilir. Burada Beethoven'ın ne demek istediği anlaşılamiyorsa bu, kullanılan düzenlenmiş seslerin dinleyici için anlamlı bir lisanda olmamasından kaynaklanmaktadır. Eğer bu anlatımın anlaşılması isteniyorsa, Hristiyan kültürüne ve yaşam biçimine belli bir ölçüde aşina olmanın yanı sıra, bu müzik dilinin öğrenilmesi ve buna alışılması gerekir. Beethoven'ın müziğine aşina olmamış (klâsik batı müziğine veya daha dar anlamda Beethoven'ın stil ve anlatım tarzına yabancı olan) bir kimse, eğer bu "lisanı" öğrenmek arzusunda ise, o kimsenin bir Beethoven parçasını defalarca dinlemesi ve anlamak için çaba sarf etmesi lâzımdır. Örneğin Beethoven'ın opus 61 keman konçertosunun üçüncü bölümünün başı, bir ay müddetle, her gece ve gündüz sabırla birçok kez dinlenirse, birdenbire bu bölüm kişiye tarif edemeyeceği bir anlam ifade etmeye başlar. Burada ifade edilen, sadece müzikle anlatılmaktadır. Artık o kişi için Beethoven çağının evrensel müziğinin kapıları açılmıştır. Kişi bu tür çabaları sürdürürse, gittikçe artan bir hızla, bu tür müziğin ve giderek çağımızın evrensel müziğinin anlatımı ona etki edebilecektir. Bu çabaların tam başarıya ulaşması için kişinin kültürel alışkanlıklarının da büyük çapta çağımızın evrensel kültürüyle uyum içinde olması gerekir. Avrupa kökenli evrensel müziğin dışındaki müzik türlerinin (sanat müziği veya yerel halk müziği) anlaşılabilmesi, yani lisanlarının öğrenilmesi için de aynı kurallar geçerlidir.

Müziğin iki hâli olduğu düşünülebilir: Potansiyel müzik ve gerçek müzik. Bir kâğıda nota şeklinde tespit edilen veya bellekte kalan şekliyle müzik, icra edilmeden önce de, potansiyel olarak var olmuştur. Bu durumu ile müzik, diğer sanat türlerinden ayrılır. İki hâli olan müziğin iki tür yaratıcısı olur. Bunlar besteciler ve icracılardır. Doğal olarak bazen her iki tür yaratıcılık da aynı kişide toplanabilir. Tiyatro da, yaratıcı ve sunucuları

ayrı olan bir sanat dalı olarak düşünülebilir. Ancak burada, dinleyicilerin görme ve işitme duyularına aynı anlamda hitap edilmektedir. Görme duyusu, dimağ ve akıl ile en yakın ilişkisi olan duyumuzdur. Tiyatroda imge ve kavramlar, doğrudan konuşma diliyle işitme duyumuza sunulmaktadır. Sonuçta bir tiyatro eserini seyretmeden, yazılı olarak inceleyen kişi, bir müzik eserini dinlemeden, sadece notadan inceleyen kişiye kıyasla, tiyatro eserini çok daha kolay algılayabilir.

Ayrıca, notaların seslendirilmesi yazının seslendirilmesinden çok daha fazla yoruma açıktır. Notalar yazı kadar kesin komut veremezler ve seslendirici sadece kâğıt üzerinde gördüklerini uygulamakla yetinmez; onlara kendinden bir şeyler katarak yorumlar. Burada, besteciye karşı bir saygısızlık yapıma tehlikesi belirir. Bu kendinden bir şeyler katma, bestecinin duygularına ve ifade öngörüsüne göre olumlu veya olumsuz sonuç verebilir. Esasında bir bestecinin ne istediği konusunda çok kesin bir yargıya varılamayacağı, yorumcunun besteciye olumlu yönde “şaşırtacağı” durumlar da, olabilmektedir. Çağımızda, tasarlanan bir takım aletlere seslendirilen elektronik müzik türünde, yaratıcıdan dinleyiciye eserin ulaştırılmasında, aracı ortadan kalkmaktadır.

Müzik en soyut olan sanat türlerindedir. Bir şiirin iyice anlaşılması için defalarca okunması, bir resmin anlaşılması için birçok kez seyredilmesi gerekebilir. Bir şiiri defalarca okumak, her satırına defalarca bakmak mümkündür. Bir resim, heykel veya mimarî eser, ona istediğimiz kadar bakmamız için sürekli gözümüzün önündedir. Şiirin kafiyeli, belli bir ritmi olan anlamlı kelimeleri ya da, resim veya heykelin imgesi bilincimize ve bilinçaltımıza kendi isteğimize göre ayarladığımız süre zarfında iyice nüfuz edebilir. Ancak müzikten etkilenmek için zaman kısıtlıdır. Düzenlenmiş sesler ve ses grupları belli bir zaman içinde birbirini izler. Bu süre, dinleyiciyi etkilemek için çok kısa olabilir. Bu yüzden, özellikle, dinlenen müziğin türüne ve çağına yabancı olan bir dinleyici, müzik cümleleri arasında bir ilişki kuramayabilir. Müziğin bu “anlılık” özelliğinin dinleyicide tepki uyandırmadaki zorlukları, çağımızda kayıt edilmiş müzik dinleme olanakları ile büyük ölçüde giderilmiştir. Bu imkân kullanılarak çeşitli türden müziklerin lisanlarını öğrenmek günümüzde çok kolaylaşmıştır.

Yirminci yüzyıldaki iki harp arasında geçen zaman süresi, Batı Dünyası’nda, İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği’ndeki otoriter rejimlerin ortaya çıktığı ve uluslararası gerilimin iyice arttığı bir dönemdir. Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupa’daki toplum, isyankâr ve sınır tanımayan denemeci bir karaktere bürünmüştü. Harpten önceki dönemde ise, ekonomik, sosyal, ahlâkî ve politik sorunların düzeltilmesi için her alanda yeni atılımlar ve düzenlemeler düşünülmekteydi. Bunlar müziğe de zamanla yansımıştır. 1910-1930 yılları arasında bestelenen eserlerdeki kökten değişimci deneysel doğa, bu eserlerin “yeni müzik” olarak tanımlanmasına yol açmıştır.

Bu kökten değişimci doğa, evrensel müzikteki tonalite, ritim ve formdaki sekiz yüz yıllık bir süreçle gelenekleşmiş kuralların hemen hemen tümünün reddi ile kendini gösteriyordu. 1930-1950 yılları arasında bazı besteciler bir anlamda “eski” ve “yeni” mü-

ziğin arasındaki açıklığı kapatmaya çalıştılar. Özellikle Sovyetler’de gelenekleşmiş kuralların dışına çok fazla çıkılmasına iyi gözle bakılmadı. 1950 yılından sonra ise eski ve yeni müzik arasındaki fark yeniden iyice açıldı. Öyle ki, müzik sanatında “yeninin de yenisi” olan bir dönem başladı. Müziğin evrimini sabit bir pozitif eğimle yükselen bir doğruya benzetirsek, 1950’den sonra, artık evrim hızının eğiminin çok fazla artmasından ziyade, evrim “doğrusal olarak” yükselmeyi bırakarak keskin bir kıvrımla sapma göstermiştir. Ancak, doğal olarak, bunu, gelecek çağlardaki tarihçiler değerlendireceklerdir.

Evrensel müziğin yirminci yüzyıldaki durumunu oluşturan radikal değişimler şöyle özetlenebilir: Bazı kompozisyonlarda, eser, notalarla önceden kesin olarak planlanmamış ve kontrollü bir doğaçlamaya geçilmiştir. Notalar, Antik ve Orta çağları hatırlatırcasına, yorumcuya kesin direktifler verecek şekilde düzenlenmemiştir. Seslerin düzenlenmesindeki ilkeler tamamen değiştirilmiştir. Müzikte yaratılan sürekli gerilim ve çözümlenmelerin mahiyetleri, on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren genişletilerek, yeni kurallar geliştirilmiş ve sesin kalitesi ve tınısı eskiye göre çok fazla önem kazanmıştır. Ancak, müzikteki bu “devrimin” yalnızca çok küçük bir azınlığı etkilediği görülmüştür. Aslında çağlar boyunca, lisanını anlamak için eğitim gerektiren müzik türü, hiçbir zaman kitlelerin müziği olmamıştır. Günümüzde de, bu dinleyici kitlesi görece olarak küçüktür; özellikle yirminci asrın yeni ve bir arayış içinde olan “ciddî” müziğinin dinleyici sayısı iyice azdır. Bu da normal karşılanmalıdır. Zor ve yeni bir lisanda müzik besteleyenler, büyük bir dinleyici kitlesi bekleyemezler.

Çağımızda gramofon, radyo, televizyon, teyp ve CD-çalarlar, her çeşitten müzik dinleyicisinin sayısını şimdiye kadar hiç görülmemiş bir düzeye, çok kısa bir zamanda çıkardı. Bach’tan önceki devirlerden başlayarak zamanımız bestecisi Stockhausen da dahil olmak üzere, bütün belli başlı “evrensel” ve “ciddî” müzik parçaları, kitlelerin algılamasına sunuldu. Aynı şey, halk, popüler müzik ve eski uygarlıklardan kalma sanat müziği türlerinde de gerçekleşti. Bunun sonucu olarak karışık, yukarıda yapılan genel tanımlara uymayan müzik türleri de oluştu ve müzik türlerini belirleyen sınırlar çok daha belirsiz hâle geldi.

17. ve 18. yüzyıllarda müzikte mükemmelliğe ulaşıldığına dair, o çağlarda yazılmış yazılara rastlanır. Heinrich Schütz, *Symphoniae Sacrae* (1647) adlı eserinin ikinci bölümünün giriş kısmında, çağdaş İtalyan tarzı ile, müziğin tekâmülünün sonuna ulaşıldığını yazar. Yaklaşık yüz yıl sonra da, J. P. Rameau, çağının müziğinin eskiye nazaran daha tekâmül etmiş olduğuna inanır. Bu tür düşüncelere karşı olarak Belçikalı müzikolog François-Joseph Fétis (1784-1871) şöyle demektedir: “*Müzik eserlerinin değerlerini saptamada karşılaşılan en büyük engellerden biri, tüm sanat eserlerine de uygulanan ‘tekâmül’ doktrininde bulunmaktadır. Bu doktrine karşı çok mücadele ettim. Müzik, çağlara göre değişme gösterir. Ancak, ilerleme, maddî yönde olmaktadır.*”

Müziğin, bilim ve teknolojiye olduğu gibi, daha “iyiye” giderek değiştiği düşünülemez. Meselâ tıbbın eskiden günümüze dek insanlara daha yararlı olduğu

apaçktır. Ancak, meselâ, 19. yüzyıl bestecisi Berlioz'un *Fantastik Senfoni* adlı eserinin 18. yüzyıl bestecisi Haendel'in *Mesih* oratoryosundan daha "üstün" olduğu söylenemez. Berlioz'un eseri, yalnızca daha fazla ve yeni kavram içerir ve eserde anlatım için daha geniş spektrumlu teknikler kullanılır. Berlioz'un çağının müziğinin "düzeyi" ancak böyle bir kıyaslamayla Haendel'in çağındaki başarıtlar ile farklılık gösterir.

Eski müzik eserlerinin incelenmesi, onların değerlerinin tekrar ortaya çıkarılarak çalınmaya başlanması, 19. asırda önem kazanan, nispeten yeni bir olgudur. Daha önceleri hemen hep çağdaş besteler çalınıyordu, eski besteler büyük oranda unutulmaya terk ediliyordu. Sanat müziğinin bütün türleri içinde, her çağda, günümüzde değerinden hiçbir şey kaybetmemiş başarıtlar ve başarılı eserler bestelenmiştir. Müzik evreni, çağımızda elli-altmış yıl öncesine kıyasla çok büyük bir hızla, gittikçe artan bir hızla genişlemektedir. Şunu unutmamalıyız ki, eski müzik, günümüzde hâlâ çok canlıdır ve hatırı sayılır büyüklükteki bir kitle için anlamlıdır. Aynı şeyi, çağımızın, "müzik devrimlerine" tam uymayan bestecilerinin eserleri için de söyleyebiliriz.

%%%

Kaynaklar

D. J. Grout, "*A History of Western Music*", Revised ed., J.M.Dent and Sons, Ltd., 1973.

İ. Mimaroglu, "*Müzik Tarihi*", 6.Baskı, Varlık Yayınları, 1999.

I. Stravinsky, "*Poetics of Music in the Form of Six Lessons*", A. Knodel ve I. Dahl tarafından Fransızca'dan İngilizce'ye çeviri, Harvard University Press, 1970.

B. H. Haggin, "*The Listener's Musical Companion*", Rutgers University Pres, 1956.

W. Lovelock, "*A Concise History of Music*", G. Bell and Sons Ltd., 1972.

M. Kaygısız, "*Müzik Tarihi, Başlangıcından Günümüze Müziğin Evrimi*", Kaynak Yayınları, 1999.